

Dünya ədəbiyyatı və mədəniyyəti xəzinəsinə çox qiymətli töhfələr vermiş Nizami Gəncəvi bəşəriyyətin bədii fikir salnaməsində yeni səhifə açmış böyük şəxsiyyətlərdəndir. Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı və şəxsiyyəti Azərbaycanın mədəniyyət tarixində müstəsna əhəmiyyətə malikdir və ən önəmli yerlərdən birini tutur.

Prezident İlham Əliyevin 2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi ili" elan edilməsi ilə əlaqədar imzaladığı Sərəncamda da qeyd edildiyi kimi: "Nizami Gəncəvinin geniş şöhrət tapmış Xəmsəsi dünya poetik-fəlsəfi fikrinin zirvəsində dayanır. Mütəfəkkir şair çox sayda davamçılarından ibarət böyük bir ədəbi məktəbin bünövrəsini qoymuşdur. Nizaminin ən məşhur kitabxana və muzeyləri bəzəyən əsərləri Şərq miniatür sənətinin inkişafına da təkan vermişdir.

Nizami dühası hər zaman dünya şərqşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur. Ölkəmizdə Nizami sənətinin öyrənilməsi və tanınması sahəsində xeyli iş görülmüş, əsərlərinin nizamişünaslıqda yüksək qiymətləndirilən elmi-tənqidi mətni hazırlanmış, kitabları nəfis tərtibatda və kütləvi tirajla nəşr edilmişdir". [1]

Ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin bir çoxları müxtəlif illərdə Nizami Gəncəvi irsindən ruhlanaraq şairin həyat və yaradıcılığına dair bir sıra məşhur əsərlər yaratmışlar. Şair və yazıçılar, rəssam və heykəltəraşlar, bəstəkarlar, kinematoqrafçılar ən yaxşı sənət əsərlərində Nizami mövzusunun məharətlə işləmişdilər. 1941-ci ildə SSRİ böyük şair Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinə geniş hazırlıq gördüyü vaxt sənədli kino yaradıcıları da dahi söz ustasına film həsr etməyi qərara almışdılar. Lakin faşist Almaniyasının SSRİ-yə qəfil hücumu dahi Azərbaycan şair və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin yubileyinin yüksək səviyyədə keçirilməsinə imkan vermədi. Buna baxmayaraq şairin yubileyi respublikamızda milli poeziya bayramı kimi keçirildi. Yubiley şənlikləri 1941-ci ildə çəkilən "Nizami" tarixi-bioqrafik kinooçerkdə öz əksini tapmışdır. Filmin ssenari müəllifi Ə.Ələkbərov və Ə.Minski, rejissor A.Naroditski, operator Ə.Ələkbərov, bəstəkarı R. Hacıyevdir.

Filmə əsasən şairin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş yubiley tədbirlərindən, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin Nizami əsərləri üzərində işləmələrindən bəhs olunur.

Xalq şairi sənədli oçerki 1947-ci ildə çəkilib. Filmin ssenari müəllifi və rejissoru Ş.Şeyxov, operatorları M.Mustafayev, S.Bədəlovdur. Tarixi-bioqrafik kinooçerk dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəviyə həsr olunmuş, burada şairin yubileyi ilə bağlı mühüm tədbirlər lentə alınmışdır.

Filmə dahi şairin 800 illik yubileyinin yenidən qeyd edildiyi günlər, Moskvada keçirilən təntənəli yığıncaq, qonaqların Bakı vağzalında qarşılınması, Nizami adına muzeyin açılışı haqqında süjetlər gedir. Yaradıcı qrup şairin yaşayış-yaratdığı dövrü təsvir etməyə, Nizaminin həyat və fəaliyyətinin əsas mərhələlərini açmağa çalışmışdır.

Rejissor Yan Frid, Hüseyin Seyidzadə Nizami dühasından ruhlanaraq, 1954-cü ildə Həsən Seyidbəylinin ssenarisi əsasında "Doğma xalqıma" adlı ilk rəngli Azərbaycan bədii-sənədli filmi çəkir. Filmə Azərbaycan incəsənət ustalarının yaradıcılığı nümayiş etdirilir, Qara Qarayevin Yeddi gözəl baletindən fraqmentlər göstərilir.

Peşəkar kinorejissor M.Mikayılov da Nizami yaradıcılığına müraciət edərək, 1959-cu ildə yazıçı Ə.Muğanlının (Qurbanov) ssenarisi əsasında Nizami sənədli filmi çəkmişdir. Filmə Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı haqqında geniş söhbət açılır. Kadrlarda Gəncənin gözəl mənzərəsi, Nizami abidəsi, yaşıllıqlar, qarlı örtülmüş Kəpəz dağının zirvəsi, gözəl mənzərə planlarının biri digərini əvəz edir. Filmə belə bir fikir öz təsdiqini tapır ki, Nizami Gəncəvi yaradıcılığı, qədim Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixinin ən dəyərli nümunələrindəndir.

Leyli və Məcnun (digər adı Məhəbbət əfsanəsi) tammətrajlı bədii filmi 1961-ci ildə çəkilib. Film Məhəmməd Füzuli və Nizami Gəncəvinin eyniadlı əsərlərinin süjetləri əsasında çəkilmişdir. Filmin ssenari müəllifi Ənvər Məmmədخانlı, quruluşçu rejissor Lətif Səfərov, quruluşçu operator Arif Nərimanbəyov, quruluşçu rəssam Cəbrayıl Əzimov, geyim üzrə rəssam Bədurə Əfqanlı, bəstəkar Qara Qarayevdir. Rollarda: Nodar Şaşıqoğlu (Qeys), Kima Məmmədova (Leyli), Gündüz Abbasov (Zeyd), Rafiq Tağıyev (Nofəl), Qriqori Tonuns (İbn Səlam), Əli Zeynalov (Leylinin atası Şeyx Haşimi), Ələsgər Ələkbərov (Məcnunun atası Şeyx Əmir), Firəngiz Qurbanova (Zeynəb), Nəcibə Məlikova (Leylinin anası Səlimə), Ağasadiq Gəraybəyli (İbn Xəlid), Ədil İsgəndərov (Tacir), Məmmədza Şeyxzamanov (Dərviş), Lütfi Məmmədbəyli, Müxlis Cənizadə (qullar), Cabbar Əliyev, Məlik Dadaşov (döyüşçülər) və başqaları iştirak etmişdir.

Leyli və Məcnun filmi tamamilə orijinal bir əsər üzərində qurulub. Film ümumbəşəri mövzu olan ülvə məhəbbəti əsas götürməklə, iki gəncin faciəli taleyi haqqında, bütün Şərq poeziyasında yüz illərlə yaşayan, qədim rəvayət barədə zəmanəmizin poetik hekayətidir.

Məhəbbət əfsanəsi qısamətrajlı bədii film-balet 1965-ci ildə, Nizami Gəncəvinin istinad etdiyi Leyli və Məcnun ərəb dastanı əsasında çəkilib. Filmin ssenari müəllifi Ənvər Məmmədخانlı, quruluşçu

rejissor Arif Səfərov, operator Boris Dunayev, bəstəkar Qara Qarayevdir.

"Nizami Gəncəvi" qısametrajlı bioqrafik sənədli filmi 1976-cı ildə Azərbaycan Maarif Nazirliyinin sifarişi ilə çəkilmişdir. Filmin rejissoru Elxan Qasımov, ssenari müəllifi Teymur Əhmədov, operatoru Sərdar Vəliyevdir.

Filmə dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığında geniş söhbət açılır. Film yuxarı sinif şagirdlərinə qüdrətli söz və fikir ustasının yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmağa, şairin irsinin Yaxın və Orta Şərq xalqlarının ədəbiyyatına təsirini öyrənməyə kömək edir.

Azərbaycanfilm kinostudiyasında yazıçı, kinodramaturq İsa Hüseynovun rejissor Eldar Quliyevlə birgə yazdığı ssenarisi əsasında çəkilən "Nizami" (1982) filmi mütəfəkkir şairə həsr olunmuş ilk bədii filmidir.

Tarixi-bioqrafik filmə şairin obrazı, yaşadığı dövrün siyasi və sosial həyat tərzi, insan münasibətlərinin mürəkkəbliyi öz əksini tapmışdır. Filmə insanın tarixdə rolu göstərilir, müxtəlif zümrəyə aid olan adamlar arasında ziddiyyətlər əks olunur. Nizaminin insana və ədalətə olan münasibəti ön plana çəkilir. Şairin mənəvi ideali ilə reallıq arasında uyğunsuzluq onun insana və ədalətə olan inamını qıra bilməmişdir. Vətənpərvərlik, öz torpağına, xalqına məhəbbət, qadına hörmət, tərəqqiyə, sülhə meyil, poeziyanın qüdrəti – Nizami əsərlərinin bu motivlərindən müəlliflər bütünlüklə istifadə edərək, orijinal və müasir təfsirli, dərin fikirli, genişmiqyaslı əsər yaratmışlar.

Film üzərində məşhur sənət adamları işləmişlər: quruluşçu rejissor Eldar Quliyev, quruluşçu operator Arif Nərimanbəyov, quruluşçu rəssam Mayis Ağabəyov, bəstəkar Qara Qarayev. Məsləhətçilər: akademik Ziya Bünyadov, filologiya elmləri doktoru Rüstəm Əliyev olmuşdur. Rollarda: Müslüm Maqomayev (Nizami Gəncəvi), Həmidə Öməröva (Pəri, Afaq), Həsənağa Turabov (Müzəffəri), Ələddin Abbasov (Xaqani Şirvani), Hacımurad Yegizarov (Atabəy), Şahmar Ələkbərov (Osman), Hamlet Xanızadə (Əbu-Bəkr) və digər aktyorlar çəkilmişlər. Filmə Üzeyir Hacıbəylinin Sənsiz romansından istifadə edilmiş, mahnıları Müslüm Maqomayev ifa etmişdir. Azərbaycanfilm və Mosfilm kinostudiyalarının birgə istehsalı olan ikiseriyalı Nizami bədii filmi 1983-cü ildə Leninqradda (Sankt-Peterburq) keçirilən XVI Ümumittifaq kinofestivalında, Nizaminin humanist pafosunun ekran təəcəssümünə görə rejissor E.Quliyev mükafat almışdır.

Asiya, Afrika və Latın Amerikasına ölkələrinin 1984-cü ildə Daşkənddə keçirilən Beynəlxalq kinofestivalında film Özbəkistan Yazıçılar İttifaqının və Nazirlər Sovetinin diplomları ilə təltif olunmuşdu.

1982-ci ildə çəkilən "Yeddi gözəl" milli kino tariximizdə ilk tammətrajlı film- baletdir. Qara Qarayevin eyniadlı baleti əsasında Cəfər Cabbarlı adına Azərbaycanfilm kinostudiyasında çəkilib. Filmin əsas sujetini saray münasibətləri, lirik duyğular, xeyirlə şərin mübarizəsi təşkil edir. Libretto və xoreografiyanın müəllifləri Rəfiqə Axundova, Maqşud Məmmədov, ssenari müəllifləri Maqşud və Rüstəm İbrahimbəyovlar, quruluşçu rejissor Feliks Slidovker, operator Aleksandr Tafel, rəssamlar: Elbəy Rzaquliyev, Rafiq Nəsirov, Arif Məhərrəmov, geyim üzrə rəssam Toğrul Nərimanbəyovdur.

Rollarda: Natalya Bolşakova (Aişə), Vadim Quliyev (Bəhram şah), Qali Abaydulov (Vəzir) və başqaları çəkilmişdir.

"Fitnə" (1970) cizgi filmi Cəfər Cabbarlı adına Azərbaycanfilm kinostudiyasının istehsalıdır. Film dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin eyniadlı nağıl-novellasının motivləri əsasında və orta əsr Azərbaycan miniatür sənəti üslubunda çəkilib. Ssenari müəllifi Ədhəm Qulubəyov, rejissor Ağanağı Axundov, quruluşçu rəssam Elbəy Rzaquliyev, operator Aleksandr Milov, bəstəkar Aqşin Əlizadə, səs operatoru Əziz Şeyxov, multiplikasiya rəssamları: Bəhman Əliyev, Nazim Məmmədovdur. Filmə insan öz zəhməti və iradəsi hesabına ən çətin, hətta ağır işlərin də öhdəsindən gələ bilər fikri təlqin edilir. Xalq arasından çıxmış gözəl Fitnə bunu öz əməlləri ilə sübut edir, şahın məhəbbət və hörmətini qazanır.

Şah və xidmətçi qısametrajlı cizgi filmi 1976-cı ildə Cəfər Cabbarlı adına Azərbaycanfilm kinostudiyasında istehsal olunub. Nizami Gəncəvinin Yeddi gözəl poeməsindəki nağıl-novellanın motivləri əsasında çəkilib. Zalım şah bir gün hirsənərək ona sədaqətlə qulluq edən nökrəni ac-yalavac itlərin qarşısına atır. Onları həmişə yedizdirəyinə görə itlər nökrəyə toxunurlar. Şah isə nökrəni ona can-başla qulluq etməsinə baxmayaraq, onu öldürdürmək fikrindədir. Filmin əsas qayəsi ondadır ki, şərlə mübarizədə xeyir həmişə qalib gəlir.

Filmin ssenari müəllifi Ədhəm Qulubəyov, rejissorlar: Nazim Məmmədov, Bəhman Əliyev, quruluşçu rəssamlar: Məsud Pənahi, Elçin Axundov, operator Antonina Korotnitskaya, bəstəkar Oqtay Rəcəbov, səs operatoru Kamal Seyidov, cizgi rəssamları: Bəhman Əliyev, Vaqif Məmmədov, Vahid Talıbov, fon rəssamı Tahir Piriyyəvdir.

Xeyir və Şər (1980) Cəfər Cabbarlı adına Azərbaycanfilm kinostudiyasının istehsalıdır. Film Nizami Gəncəvinin Yeddi Gözəl poeməsindən bir nağılın motivləri əsasında çəkilmişdir. Qısametrajlı cizgi filmi böyüklər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Filmə susuz səhrada Xeyirin ürək genişliyi

ilə xeyir iş görməsindən və buna cavab olaraq Şərin törətdiyi bədxah əməllərdən danışılır. Xeyirlə Şərin daimi mübarizəsindən, sonunda Xeyirin qələbə çalmasından, yaxşılığın, xeyirxahlığın böyüklüyündən bəhs edilir. Filmin yaradıcı heyəti: Ssenari müəllifi Ədhəm Qulubəyov, rejissor Nazim Məmmədov, quruluşçu rəssam Rafiz İsmayılov, operator Antonina Korotnitskaya, bəstəkar Cavanşir Quliyev, səs operatoru Kamal Seyidov, cizgi rəssamları: N.Ağayeva, Cəvahir Quliyeva, V.Bessarabova, Lalə Məmmədova, Sahibə İbadova, Vaqif Məmmədov, Hüseyn Cavid İsmayılovdur.

"Nizami" (2012) sənədli filmi dahi Nizaminin anadan olmasının 870 illiyinə həsr olunub. Ekran əsərinin ssenari müəllifi Yusif Şeyxov, rejissoru və baş operatoru Rafiq Quliyev, operator Ceyhun Quliyevdir. Filmdə əsasən şairin yaradıcılığından geniş söhbət açılır, Nizamişünaslıq Mərkəzinin alimləri böyük şair haqqında danışırlar, şairə aid xatirə məkanları lentə alınmışdır. [7]

Keçən dövr ərzində Azərbaycan kinematografçıları öz yaradıcılıqlarında dahi şair Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığına müraciət etmişlər. Kino sənətin bütün sahələrində və janrlarında rejissorlar yeni baxışda və ruhda Nizami obrazı və yaradıcılığının motivləri əsasında diqqəti cəlb edən, sənət əsərləri yaratmışlar və bundan sonra da yaradacaqlar.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin Nizami Gəncəvi ili elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 5 yanvar 2021-ci il.
2. A. Kazımsadə: "Nizami və kino" Mədəniyyət. 2012.25 iyul.S. 10.
3. A.Kazımsadə: Azərbaycan kinosu. 1898-2002. - Bakı: Nağıl evi, 2003. I cild. Bədii və cizgi filmlərinin izahlı kataloqu, 239 s.
4. A.Kazımsadə. Azərbaycan kinosu. II cild Xronikal-sənədli, elmi kütləvi, sifariş və tədris filmlərinin izahlı kataloqu, 373 s.
5. M.Mükərrəmoğlu: Nizami filmi – dahi şairin xatirəsinə dəyərli töhfə. 24 yanvar 1921 -ci il. Xalq qəzet"i
6. U.Qaraqızı : Azərbaycan filmlərinin yaranma tarixindən. - Bakı: E.L. Nəşr. və Poliqraf şirkəti. I kitab, 2006. - 685 s.; II kitab, 2010. - 664 s.
7. Nizami Gəncəvi haqqında film . qafqazinfo.az. 30.08 2021.
8. "Nizami" filmi çox sönükdür - Sherg.az. 19.03.2021-ci il.
9. Н.Мехтиева: Киномузыка Кара Караева. - Баку: Аз гос издат, 1966.-98 с.
10. В.Иманов: Мистическая история создания фильма "Низами" – в главной роли Муслим Магомаев. В честь Года Низами Гянджеви и юбилея Эльдара Гулиева. trend.az. 18.01.2021.

Гульнара Гусейнова

Экранизация жизни и творчества Низами Гянджеви

Резюме: Творчество и личность Низами Гянджеви имеют исключительное значение в истории азербайджанской культуры и занимают одно из самых важных мест. Многие деятели литературы и искусства, вдохновленные наследием Низами Гянджеви, в разные годы создали ряд известных произведений о жизни и творчестве поэта. Поэты и писатели, художники и скульптуры, композиторы и кинематографисты в своих лучших произведениях умело раскрывали тему Низами.

Ключевые слова: наследие Низами Гянджеви, кинематографисты Азербайджана, художественный, документальный, мультипликационный.

Gulnara Huseynova

Screen adaptation of Nizami Gandjavi`s life and creative activity

Summary: Nizami Gandjavi`s creative activity and personality have an exceptional importance in history of Azerbaijani culture and occupies one of the most significant places. In different years a lot of literature and art figures were inspired by Nizami Gandjavi`s legacy and created a number of famous works, dedicated to life and creative activity of the poet. Poets and writers, artists and sculptures, composers and cinematographers in their best works skillfully disclosed the topic of Nizami.

Key words: Nizami Gandjavi`s legacy, Azerbaijani cinematographers, artistic, documentary, animated